

Рецензија рукописа *SEQUENCE OF TENSES: BUILDING ACCURACY IN SERBIAN TO ENGLISH TRANSLATION*, доц. др Марте Величковић

Рукопис др Марте Величковић, доцента Филозофског факултета у Нишу, садржи 186 страна текста, подељених у осам основних поглавља и већи број потпоглавља, при чему првих седам комбинује теоријске увиде, савете за студенте из праксе и примере за вежбање, док последње, осмо поглавље нуди искључиво задатке за практичан студентски рад. На самом крају, налази се детаљан списак коришћених извора. Рукопис је замишљен као уџбеник за курс превођења у оквиру предмета *Савремени енглески језик 8* на основним студијама англистике, као и за изборни курс *Превођење књижевних текстова* на мастер студијама. Оваква класификација рукописа свакако је оправдана, будући да је књига детаљна и нуди велики број, добро повезаних и упоређених, теоријских основа које студентима могу бити потребне за разумевање сложеног питања глаголских времена (и њиховог слагања) на енглеском језику. Као само једну чињеницу која одмах указује да је реч о уџбенику можемо издвојити списак „кључних речи“ (тј. важних појмова које студент треба да усвоји) пре сваког потпоглавља. Ипак, будући да су наведени предмети пре свега практичног карактера, а и да су теоријски увиди праћени бројним примерима, те, након сваког поглавља - и вежбањима, рукопис може да се посматра и као „комбинована“ публикација, тј. уџбеник и практикум, што, у случају ове врсте штива, свакако представља предност.

Књига почиње помало „in medias res“, питањем усвајања глаголских форми енглеског језика код деце, надовезујући се на типичне проблеме у вези са превођењем граматичких времена и њиховог слагања, а које често налазимо у студентским радовима. Ауторка даје како новије тако и класичне изворе који приступају датом проблему. Посебна пажња у уводу посвећена је употребама форми глагола које се опирају јасној класификацији, нпр. случајевима у којима би слагање времена „требало“ употребити ако бисмо само „пратили правила“, али где из неког од многобројних разлога ипак ваља применити „изузетак“ (што ауторка, с правом, сматра „прагматским“ проблемом, тј. инсистира да ови избори у великој мери зависе од контекста). Друга половина увода нуди дубоку теоријску анализу „временских односа“ у енглеском. Овде ауторка допуњује прилично класичан поглед на граматику који је дала на почетку поглавља когнитивнолингвистичким и прагматским увидима, што одражава како њена професионална интересовања, тако и чињеницу да ови приступи лингвистици последњих деценија посвећују велику пажњу управо проблему темпоралне концептуалне организације. Лајт мотив поглавља је дидактички вероватно и кључна реченица у целом рукопису: студенте увек треба упозорити да треба да *знају* *правило* пре него што, евентуално, дозволе себи да га из неког разлога прекрше.

Друго поглавље бави се кључном дихотомијом у вези са „темпоралним односима“ у енглеском језику – односом између физичког (time) и граматичког времена (tense). Проблем је толико комплексан да се у литератури често поставља као питање „кокошке и јајета“ – да ли природно време условљава граматичко или пак граматичко време олакшава говорницима да разумеју сложене међуодносе који се дешавају у реалном временском току? Ауторка нуди могуће (али никако једнозначне) одговоре кроз анализу релевантних појмова, укључујући и неке класичне, као што су „време догађаја“ (event time), „референтно време“ (reference time), односно „говорничково време“ (speech time). Након овога, др Величковић класификује енглеска глаголска времена као она која припадају „прошлој“ и „садашњој сфери“, што је новија дихотомија која ипак реализује добро познату чињеницу - да енглески језик, услед недостатка граматичких маркера, тј., суфикса, морфолошки не познаје будуће време. Након овога, испитује се однос између тзв. „апсолутних“ и „релативних“ глаголских времена у комплексним реченицама, тј. оних која постављају наративни оквир и оних која одређују време догађаја у односу на тај оквир. Сви теоријски концепти пропраћени су бројним примерима, што свакако олакшава разумевање уведених теоријских одредница и, на концу, убрзава учење, што и јесте примарни циљ оваквих публикација.

Поглавље три усмерава се ка проблему „граматичког времена“ (tense). Будући да се ради о облицима који се граде трансформацијама над глаголима, уводни део ове секције анализира неке основне морфолошке, синтаксичке и семантичке категорије које се тичу форме глагола у енглеском језику, као што су дистинкција између прелазних и непрелазних глагола или пак она између „примарних“ и „секундарних“ глаголских облика (при чему ови други теже да буду комплекснији и да се јављају у зависним клаузама у сложеној реченици). Трећа

дихотомија је она између помоћних и главних глагола, при чему се прва, свакако, даље рачва у бар две групе - ону са „правим“ помоћним глаголима, којима се граде сложена глаголска времена, те ону са „модалним“ глаголима, који даље помажу да се изрази било деонтичка било епистемичка модалност. Након ових, студентима свакако познатих класификација, следе и нешто комплексније, које су у основи - семантичке, нпр. подела главних глагола на оне којима се исказују „процеси“, „радње“ и „догађаји“. После овако солидно постављеног увода, следи расправа о појединачним глаголским временима у енглеском језику. Будући да ће овај уџбеник пре свега користити старији студенти (4. године основних и 1. године мастер студија), којима су дати основни концепти свакако познати, врло је важно што ауторка у сваком од одељака о конкретном глаголском времену додаје и његове специфичније, можда и мање познате употребе, познате из литературе, но ипак мање истицане у настави на нашем департману. У случају садашњег простог времена то би могле бити, рецимо, перформативна употреба, употреба којом се постиже сврха демонстрације или историјски презент. Још једном, како би се повећала јасноћа текста, сви теоријски концепти илустровани су бројним примерима. Но, можда још и важније, они су праћени дискусијом о разлозима за неке типичне грешке студената енглеског као страног језика, а које могу настати услед интерференције, тј. неподударности употреба одређених глаголских времена у српском и енглеском језику, као што је, примера ради, наративни презент. Финални део поглавља разматра проблем *комбиновања* различитих глаголских облика, тј. њихове употребе у дужим параграфима и текстовима, што је и кључни допринос овог рукописа настави енглеског као страног језика на високом нивоу, будући да се једним таквим приступом могу обрадити најфинији феномени употребе, који далеко превазилазе предефинисана „правила“ из класичних уџбеника.

Поглавље четири испитује проблем „слагања времена“, традиционално једно од тежих питања у вези са употребом глагола у енглеском језику. Ауторка најпре уводи класичне појмове (нпр. „индиректни говор“, „уводна клауза“ и „индиректна клауза“), а затим предлаже низ мера којима се може побољшати разумевање слагања времена код наших студената. Пре свега, колегиница Величковић указује на чињеницу да се наратија у језику врло ретко одвија стриктно хронолошки те да у говору (а нарочито у писаним текстовима) по правилу долази до „прерасподеле“ (reshuffling) догађаја у концептуално јасније, али често темпорално нелинеарне целине, што доводи до потребе за чешћом употребом индиректног говора. Главни допринос поглавља – а, чини се, и целог рукописа – јесте у детаљној анализи ситуација у којима изворни говорници, наизглед, „одустају“ од слагања времена у индиректном говору. Ове случајеве традиционално тумачимо као „изузетке“, но ауторка умешно и прецизно објашњава да њихова употреба уопште није насумична, већ да се може приближити студенту путем односа између поменутих „апсолутних“ и „релативних“ глаголских времена, односа „виших“ и „нижих“ глагола, те различитих врста референтних тачака у наративном континууму. Тиме строго схваћена граматичка „правила“ уступају место семантичким, прагматским и дискурсним факторима, што је још један значајан, како научни тако и дидактички, допринос ове публикације.

Пето поглавље тиче се глаголског вида, тј. аспекта. Премда се, са класичног структуралистичког становишта, ради о категорији која је посве одвојена од глаголског времена (насталог морфолошком флексијом над глаголима), њено укључивање у расправу је на овом месту оправдано будући да се, за разлику од српског, где се и њена реализација врши на морфолошком нивоу (нпр. инфиксацијом), у енглеском аспектуални односи реализују махом на нивоу синтаксе, те тиме, макар у мање формалним граматикама намењеним „практичном“ учењу, објашњавају упоредо са за изучавањем тзв. „сложених“ глаголских времена. Ауторка, стога, почиње дискусију управо „граматичким“ видом, кога доводи у везу са замишљеном „временском осом“ на којој се одвија радња, констатујући да тзв. прогресивни вид глагола обично указује на континуалну, тренутно трајнију, али незавршену радњу, те се као такав употребљава у различитим глаголским временима (нпр. садашње трајно време). Сличан је случај са перфективним видом, који указује на финалитет, те се користи у одговарајућим временима (нпр. садашњи перфекат). Дакако, комбинација два вида (као у садашњем трајном перфекту) представља највећи изазов за анализу, коме ауторка посвећује и највише пажње, водећи рачуна да размотри и неке наизглед неинтуитивне ситуације у преводу (на пример, када се несвршених енглески вид преводи свршеним српским). Наредни сегмент анализе посвећен је „лексичком“ виду, коме аутори иначе обично придају мање пажње, при чему се анализа у овом рукопису пре свега тиче разлике између „статичких“ (глагола стања) и „динамичких“ глагола, од којих се први по правилу не јављају у трајном виду. Послење питање које др

Величковић разматра у овом поглављу јесте проблем „телицитета“, где сами глаголи могу имати „телично“ и „ателично“ значење, зависно од тога да ли је циљ радње коју денотирају постигнут или не.

Поглавље шест уводи дистинкцију између „оријентационог“ и „ситуационог“ (референтног) времена. Ради се о когнитивним процесима којима слушаца, на основу граматичких облика које је говорник употребио, гради семантичке односе између радњи описаних у дискурсу, тако да разуме да се ради о односу антериорности, симултаности или постериорности. Ауторка нарочито обраћа пажњу на сложене ситуације, у којима присуствујемо вишеструко комплексним временским односима, на пример када је уводни глагол индиректног говора у садашњем времену праћен главним глаголом у претериту, а који опет представља нови, рекурзивни уводни глагол за опис претходне радње у плусквамперфекту. Студенти се упозоравају да су такви случајеви чести у говорном, а још и више у писаном енглеском језику, те да је за њихов адекватан превод неопходно дубље разумевање оријентационих и ситуационих временских односа. Читава ова расправа затим кулминира главним практичним саветом у поглављу: да, када читамо и преводимо какав текст, све време треба себе да подсећамо где се (као читаоци) налазимо, тј. која је наша „референтна тачка“ у односу на догађаје описане у нарацији (и глаголске облике којима су ти догађаји исказани), те, након тога, који је однос између пишчевог „деиктичког времена“ и различитих видова „референтног времена“ које приказује његов однос према описаним догађајима. Дати проблем вероватно је најкомплекснији у целој књизи, те и интуитивно најтежи за разумевање. Ипак, ауторка детаљно описује различите варијанте ових односа, уз већи број умешно објашњених примера и вежбања.

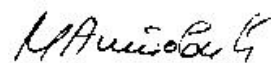
Седмо поглавље директније се усмерава ка проблему индиректног говора. Колегиница Величковић добро примећује да се индиректни говор користи као „типичан“ пример употребе слагања времена у настави енглеског као страног језика те да се стога студентима обично представља на сасвим поједностављен начин. Но, имајући у виду дискусију из претходних поглавља, ауторка констатује да се и по овом питању заправо ради о сложеним темпоралним односима те покушава да и наизглед сасвим „школски“ проблем индиректног говора представи комплексније. Основна теза у том смислу је да се код индиректног говора више ради о препричавању нечијих речи него о стриктном слагању времена уз задржавање идентичне синтаксичке форме. Реч је, дакле, пре о „драматизацији“ нечијег говора него о поштовању каквих формалних граматичких правила, које се пре свега базира на семантичком концепту деиксе. С тим у вези, ауторка се с правом позива на тзв. „прагматску хипотезу“, која посматра индиректни говор као скуп одлука базираних на ситуационом и лингвистичком контексту. У том смислу, информације имплицитно добијене из контекста ("background information") постају кључни фактор који омеђује граматичке изборе у индиректном говору.

Поглавље осам је потпуно практично усмерено. Оно даје најпре опште савете на шта преводилац треба да обрати пажњу кад гради систем глаголских времена која ће употребити у преводу, а затим и низ одлично осмишљених примера које студент треба да покуша да преведе, уз експлицитно објашњење процеса којим је дошао до датог превода. Адекватно, ови примери почињу у форми појединачних реченица, након чега следе краћи пасуси, те коначно и дужи сегменти текста.

Овако организована књига др Величковић представља значајан допринос изучавању глаголских времена и слагања времена у енглеском језику на високом нивоу учења и то пре свега у контексту наставе (дакле и техника) превођења. Солидно је организована, написана јасним стилем, изузетним енглеским језиком, са финим осећајем за однос између теоријских увида, практичних импликација, те вежбања. Ради се о значајном штиву које ће брзо наћи своју публику, како код студената енглеског језика на универзитету, тако и код свих других напредних ученика који желе да поправа своје знање овог језика. Стога имам задовољство да препоручим Наставно-научном већу Филозофског факултета да одобри штампу публикације колегинице др Марте Величковић.

У Нишу,
09. јануара 2025. године

др Михаило Антовић

редовни професор,
Филозофски факултет, Ниш